

Bir İstanbul Semtinin Değişimi: Tarlabaşı'nın Öyküsü

Savvas E. Tsilenis

Çeviri: *Tanaş Zarangalis ve Elif Kevser Özer*

Tarlabaşı Beyoğlu'nun göz ardı edilmiş, yakın-güncel tarih yazımında pek incelenmemiş; bu yüzden de “haksızlığa uğramış” bir mahallesidir. Tarlabaşı'nın aksine iki asırdır dünyanın en kozmopolit köşelerinden biri olan ve Yunanca'da Stavrodromi yani Kavşak olarak nitelendirilen Pera için hemen her dilde sayılamayacak kadar çok kitap ve makale yayınlanmıştır. Hâlbuki Beyoğlu 1453'ten önce bu karaktere sahip değildir. Yedi tepeli surlarla çevrili İstanbul gibi yoğun nüfuslu bir bölge olmamasına rağmen 16. yüzyılın ortalarından itibaren yabancı elçilerin yerleştikleri muhit olarak seçilmiştir. Zamanla şehrin silüetinde Ayasofya'nın kubbeleri ve Sultan Ahmet Camii kadar İsa Kulesi veya Galata Kulesi de önemli yer tutmaya başlar. Galata Kulesi Tanzimat reformlarıyla Osmanlı Devleti'nin başkenti 14 özerk bölgeye bölündüğünde, 6. Daire'nin, Beyoğlu'nun, en yüksek noktasını ve von Stolpe'nin 1858-61 yıllarına ait haritasına göre de 6. Daire'nin güney ucunu göstermektedir.

Üç ciltlik Konstantinopolis adlı eseri yazan İstanbullu Rum tarihçi Skarlatos Bizantios, Argirupoli'nin -bugünkü Fındıklı- M.S. birinci yüzyılda, Havari Stachis'i atayan ve Bizans'ta Hıristiyanlığı

yayan Havari Andreas'ın ilk ayak bastığı yer olarak kabul ediyor. Aslında bugün Karaköy'de Panayia Kafatiani kilisesi adını, Fatih'in İstanbul'un fethinden sonra 1475'te Kırım'ın Kaffa kentinden Galata'ya yerleştirdiği Ortodokslardan aldığını biliyoruz.¹ Galata müstahkem çevresinin dışında, kıyılar hariç yerleşim yerleri seyrek. Haliç'in kuzey kıyısını gösteren gravürlerde, mesela 1580 senesine ait Tersanenin yüzü aşkın gözü görünmektedir, burada çalışan usta ve işçilerin çoğunun Rum milletinden olduğunu Venedik elçilerinin raporlarından biliyoruz.² Bu usta ve işçilerin yaşadıkları semtler Tatavla, bugünkü Kurtuluş ve Pera tepelerinin batı yamaçları idi. Galata surları, kuleleri ve sivri uçlarıyla beraber 1940'ların ilk yıllarında M. İS. N. (Miltiadis İs. Nomidis) ve A. M. Schneider tarafından kesin olarak belirlenmiş ve haritası çizilmiştir, ancak bilindiği gibi bunlar bir asır önce yıkılmışlardı. Yol güzergâhlarını doğru olarak gösteren ilk haritalardan biri olan Davies'in 1840 tarihli İngilizce haritasında St Demetrius, Tepebaşı, Pera ve Tophane gibi semtlerin isimleri yer almaktadır. Buna kıyasla aşağı yukarı bir asır sonra Sait N. Duhanî'nin *Eski İnsanlar Eski Evler, 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası* (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yayını, 1984) adlı kitabından Tarlabası bölgesi haritasında bina yoğunluk artışını fark etmekteyiz.

Bölgenin ilk adı olarak Galata veya Sykea surlarının dışında Bizans kalıntıları olmalıdır. Bizanslıların Sykea dedikleri bölge incir ağaçlarının sık olduğu yer anlamındadır. Pera kelimesi ise esas olarak Haliç güney sahilinin karşısındaki araziye ifade eder. 2015 yılında Perukalar Çıkamazında Surp Yerrortutyun Ermeni Katolik kilisesinin yanında olan Kaza Garibaldi (öteki adı ile Societa Operaia Muttuo Soccorso), olarak bilinen bina temellerini sağlamlaştırma kazıları sırasında ilk Bizans devrinin M.S. 4.-6. yüzyıllara ait 8 içi dokunulmamış mezar bulunmuştur.³ Rum Ortodoksların Pera bölgesine yerleştiğine dair en eski kanıt, Gregoryen Ermenilerin Üç Horan

.....

1 Zafer Karaca, *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, YKY, İstanbul 2008, s. 329.

2 Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 47

3 <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/istiklal-caddesinin-alti-roma-mezarligi-40044202> (7-5-2022)

Kilisesi'ni Rumlardan satın alındığını gösteren bir Ermeni kaynağından gelmektedir, 1515 tarihlerinde Rumlardan ahşap bir kilise olarak Ermenilere geçtiği bir hüccetten anlaşılmaktadır.⁴ Arsanın satın alınmasından sonra buraya Ermeni Subyan mektebi kurulmuş ve binanın bir kısmı da ibadete açılmıştı. 19. yüzyılın başlarında dikilen yeni ahşap kilise iki defa yanmıştır. Nihayet 1838 yılında bitirilen taş kilise ünlü mimar Garabed Balyan, Ohannes Serveryan ve Hamamcıbaşı Usta Minas Ağa'nın eseridir ve halen Üç Horan ismiyle Sahne sokağında bulunmaktadır. Aynı devirde III. Sultan Selim izniyle 1804 yılında Emir Nevruz çıkmazı, Hazzopulos pasajı ve Meşrutiyet Caddesi arasında bulunan 4 Rum evi arsasının arka tarafında "Merem Ananın Tapınağı Sunuluşu" veya Panagia İisodion adlı ahşap tek nefli bir kilise kademeli olarak inşa edilmiştir. Kilise iki katlı ve üç katlı binalarla çevrili bir iç avlunun ortasında yer alır, galerilerden iki geçiş ve merdivenlerle söz konusu çıkmaz sokağı devamında İstiklal Caddesine bağlanan bir ana girişe sahiptir. Kilisenin yeniden inşasına, Bab-ı Ali Tercümanı, sözde "Beyzade", yani bir prens olan Dimitrios Mourouzis,⁵ aracılık etti. II. Mahmut döneminde verilen izinle 1831 yılında iki yanda genişletildiği ve çatısının yenilendiği kilise kaynaklarında ifade edilmektedir. Aynı kaynaktan bahsi geçen kilisenin 1860 yılında yanlarda tekrar genişletilip beş nefli bazilikaya dönüştürüldüğünü; ayrıca 1875, 1890 ve nihayet 1904 yıllarında gördüğü tamiratlar ile bugünkü şeklini aldığını biliyoruz.

.....

- 4 Kilise binası ilk olarak Avrupalılar tarafından 16. yüzyılın başlarında İstanbul'da Galata'nın tepelerinde Pera'daki diplomatik misyon görevlileri tarafından kullanılmak üzere ahşap olarak inşa edilmiştir. Osmanlı Padişahı mührünü taşıyan el yazması bir belgeye göre, ahşap kilise ve içindeki gayrimenkul 1515 yılında Ermeni cemaati tarafından Rumlardan satın alınmıştır, [https://en.wikipedia.org/wiki/Surp_Yerrortutyun_Armenian_Church_\(7-5-2022\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Surp_Yerrortutyun_Armenian_Church_(7-5-2022)). Pars Tuğlacı tarafından bu hüccetteki tarih 1503 olarak (H. 921) veriliyor, bkz. *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü*, Yeni Çağır Kitabevi, İstanbul 1993, s. 292.
- 5 Eflak Voyvodası Alexandros Mourouzis'in oğlu Dimitrios Mourouzis (1768-1812), 1808'de Büyük Tercüman olarak atandı. Yanmış olan Balıklı Rum Hastanesini yeniden inşa edilmesine yardım etti. Fenerdeki Rum mektebinin Kuruçeşme'ye nakledilmesine büyük rol oynadı. Türk-Rus savaşından sonra bir barış anlaşması müzakeresi yapması, kendisini Bab-ı Ali'de suçlayan ve Sumla'da korkakça idam ettiren Fransız Büyükelçisi Sebastian'ın hoşnutsuzluğunu kıskırttı ve vefatına sebep oldu. *M.E.E. (Büyük Yunan Ansiklopedisi)*, c. XVII, s. 425.

Galata Pera alanı seyyahların rağbet ettiği konaklama yeri olması sebebiyle 1892 Mayers ve 1914 Baedeker turist haritalarında tasvir edilir. Bu haritalarda çeşitli mezheplerin tapınaklarının yerleri açıkça işaretlenir. Cadde-i Kebir'in kuzey bölümünün batısında kalan bölgeye ait olan Beyoğlu Rum Ortodoks Cemaati, orada yaşayan topluluğun dini inançlarını yerine getirebilmesi yönünde Agios Konstantin ve Agia Eleni adında Kalyoncu Kulluk yokuşu denilen sokakta ikinci bir kilise inşa etmek zorunda kalır. 1856 yılında K. Karaca kalfanın tasarladığı kilise gelir darlığı dolayısıyla ancak 5 yılda tamamlanır. Daha sonra, kilisenin bahçesinde kilise ile aynı adı taşıyan ilkokul inşa edilmiştir (1861). Fakat Rum nüfusun gittikçe artmasıyla, 40 yıl sonra ayrıca Aynalı Çeşme Rum İlkokulunun inşa edilmesi zaruri olmuştur. Bölgede Nane ve Odigitria gibi diğer Rum ilkokulları 20. Yüzyılın başlarından itibaren, hatta Odigitria adlı okul 1919 yılından itibaren Katolik Kilisesi'ni takip eden fakat Ortodoks ritüelini kullanan Rumlardan kullanımındaydı.⁶ Ayrıca bölgede Süryanilerin Meryem Ana Süryanî Ortodoks Kilisesi [Asur Keldani Tapınağı], Ermeni ve Alman Protestanların, Ermeni Katoliklerin ve Gregoryenlerin kiliseleri, Agios Konstantinos ve Aya Triada arasında bulunur ve tüm bu yapılar birbirlerine oldukça yakın konumdadırlar. Ayrıca peygamber Jeremiah'ın adını taşıyan ve "Les Soeurs de Charite (Hayırsever Kızkardeşler)" adını taşıyan Katolik rahibeler tarafından yönetilen bir hastane de İnce Kaş sokağında bulunmaktaydı.⁷

Cumhuriyet'in kuruluşundan yaklaşık 10 yıl sonra bölgenin idari coğrafyasına bakacak olursak, 1934 yılında İstanbul Belediyesi'nin hazırladığı Şehir Rehberi haritalarında sokak ve mahalle isimleriyle birlikte farklı nahiyelede iki bölge görüyoruz. Taksim'in kuzeydoğusunda Bostan, Bülbül ve Koca Tepe mahalleleri bulunur ki bu sonuncusu Topçu kışlasının inşa edildiği yeri belirler. Kuzey sınırı Taksim Caddesi ve daha aşağıda Feridiye Caddesi'dir. Tarlabası'nın güneybatısı 19.'uncu yüzyılın son çeyreğinde ve 1960lara kadar Beyoğlu ticaret merkezinin kalbi ve Pera'nın dinlenme ve eğlenme yeridir. İstiklal Caddesi üzerinde ve Sakız Ağacı Caddesi'nin güneyinde

6 Elçin Macar, *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati. Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*, İletişim, İstanbul 2002, s. 68.

7 *Annuaire Oriental* (1890-91), s. 646.

Hüseyin Ağa Mahallesi, ardından Kalyoncu Kulluk mahallesi bulunurken, İngiliz büyükelçiliği veya Saray'ın de içinde bulunduğu büyük yapı adası, yanında Kanuni Sultan Süleyman'ın sütannesi tarafından yapılan camiden adını alarak Kamer Hatun mahallesi olarak anılmaktadır.

Kuzeyde, Çukur yer ismi tepelerin kenarında olduğuna işaret eder. Tarlabası burada değil, Yenişehir'de bitiyor. Semtin Yunanca adı "Neapolis"tir. Tatavla'nın sınırlarında bulunan semt, mimar Panos Tselepis tarafından "padişahlar zamanında" adlı kitabında çok canlı bir şekilde tarif edilir: "O yıllarda [19. yüzyılın sonu] Beyoğlu'nun en merkezi noktalarından biri olan ve çoğu Rum olan Hıristiyanların yaşadığı Sakız-Ağaç'ın yokuş aşağı yolunun alt tarafı henüz inşa edilmemişti. Daha "dolmalar" yani yığma işleri bile olmamıştı [burada yazar "dolgu" manasına uyan Dolmabahçe gibi bir Türkçe kelime kullanılıyor], ve zamanla dere kurumuştur. Her yağmur yağdığında dereye dönüşüyordu çünkü yakın sokakların yokuş aşağılarından akan sular buraya dökülüyordu. Ancak =mevsim yağmurları düştüğünde – ki bu olay belki günlerce sürebilirdi dere taşmaya başlar ve sonunda, nehir olurdu ve ev ile dükkanları su basardı.... Buradan sular, yokuşların sona erdiği Yenişehir'in büyük "dere"sine boşalırdı. Bu "dere", kuzeybatıda, Beyoğlu'nun uzandığı tepelerin alt tarafını sararken Pera'dan diğer adı La Grande rue de Pera'dan başlayan sokakların suları da gene aynı dereye boşalırdı.

Yenişehir deresi, Kasımpaşa ovasından geçerek Haliç'e dökülüyordu- bu yüzden sağanak yağışlarda en büyük felaket burada oluyordu. Geniş bir alan sular altında kalır ve bir "bataklığa" dönüşürdü".⁸

Yapılardan hareketle, çeşmeler ve su temin sistemleri dışında inşaa edilen ilk Osmanlı binası II. Bayezid döneminde 1485 yılında saraya içöğlanları yetiştirilmesi amacıyla, devşirmelerin eğitimine hizmet eden Galatasaray'dır. Pera'nın deniz seviyesinden yüksekliği 70 ila 80 metreyi geçmeyen tepelerin sırtları boyunca uzanan yol üzerinde, saray ile bugünkü Taksim Meydanı arasındaki ikinci bölümde

.....

8 Panos N. Tzelepis (mimar),...στον καιρό των σουλτάνων... / *Χρονικά της Πόλης, ιστορίες του Νταή-Σταβρή*, (...sultanların devrinde... / *İstanbul vakayınameleri, Dayı İstavri hikayeleri*), [yazar basımı] Atina 1965, "Ο Γιασουντί-Ντοκτόρ-Εφέντης" (Yahudi Doktor Efendi) adlı öyküden, s. 148-149.

Hüseyin Ağa veya Emin Ağa Cami isminde tarihi bir eser⁹ Sakız Ağacı sokağı ile İstiklal Caddesinin kesiştiği noktada yer almaktadır. Ancak bölgeyi sosyal açıdan ayıran bu sokak değil, 1986 yılında Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığı sırasında genişletilen Tarlabası Bulvarıdır. Tarlabası'nın İstiklal Caddesine yakın olan kısmı, Merkez, Zapyon ve Pallas kız lisesi ve Zoğrafyon erkek lise okulları gibi başlıca Rum eğitim müesseslerine yakın olması sebebiyle ve ayrıca Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi'nin (Konstantinopolis Yunan Filoloji Derneği) Topçular veya Sillogos Sokağı (daha sonra Topçekenler olarak yeniden adlandırıldı) orta ve küçük burjuva tabakalar için bir cazibe yeri haline gelmiştir. Tarlabası'nın aşağı tarafı ise, yani Dolapdereyle sınırlanan batısı, Annuaire Oriental rehberlerinde bu bölgenin evlerinde yaşayanların kayıtları sayesinde, Charles Edward Goad'un (1905) ve Jacques Pervititch'in (1944-45) yangınlara karşı güvenlik haritalarında oldukça doğru bir şekilde yansıtılan tüm milletlerden ve dinlerden müteşekkil küçük burjuva, işçi ve lumpen sınıflarının yerleşim yeri olarak görünmektedir.

Taksim ve Şişhane meydanları ve tepelerin çoğu tüm dindaşlara ait mezarlıklarla kaplıydı ve bunlar seyyahların gravürlerinde yansıyor. Skarlatos Bizantios, 19. yüzyılın ortalarında buraları, “servi ağaçları Galata tepesini kuzeyden ve batıdan betimleyen Peran'ın Büyük Mezarlığı” olarak adlandırır. Ayrıca Zappeion Lisesinin, Agia Triada Kilisesinin arsaları ve Meşelik, İstiklal ve Sıraselvi caddeleri çevresinde bulunan tüm yapılar Ortodoks mezarlığıydı; ölülerin yerleşim alanlarına gömülmesinin yasaklandığı devirde mezarlık Şişli'ye nakledildi.

.....

9 Bazı kaynaklara göre ilk hali kubbeli idi. Hadika'nın yazma nüshalarının birinde, adı Emin Bey Camii olarak da geçmektedir. Kaynaklarda görülen ve bugün mevcut olmayan kitabesinde ebced hesabıyla tarihi 1005 (1596) olarak saptanmıştır. Daha önce avlu kapısı üzerinde duran II. Mahmud tuğralı sekiz satırlık bir başka kitabeden cami'nin bizzat II. Mahmud tarafından 1250 (1834) de II. Defa ihya edildiği tespit edilmektedir. Caminin yangından sonra uzun müddet bakımsız kaldığı, 1934 yılında Vakıflar tarafından ihata duvarları ile yeniden onarılmıştır. Diyanet İşleri Müdürlüğü Beyoğlu Müftüllüğü, <https://web.archive.org/web/20151126033923/http://www.beyoglumuftulugu.gov.tr/cami/huseyinaga-camii/40/>

Pera, Galata ve Tatavla ilçelerini içine alan Beyoğlu'ndaki Rum nüfus, 1882 yılında yapılan sayımda yabancı uyruklu sakinleri ihtiva etmemekle beraber 12.178 olarak kayıt altına alınmış ve bu kayıtlar Kemal Karpat tarafından yayınlanmıştır,¹⁰ diğer bir deyişle toplam 81.552 kişilik Beyoğlu nüfusunun % 15 Rum Ortodoks dininden Osmanlı vatandaşı idi. Kırk sene sonra Fener Rum Patrikhanesi tarafından 1910-1912 yılları arasında yürütülen İstanbul Vilayeti ve Çatalca sancağı nüfus sayımında¹¹ toplam 318.605 Rum Ortodoks'tan 128.412 kişinin burada yaşadığı saptanmaktadır. Esasında Tarlabası'nda yaşayanların nüfusunu tam olarak tespit etmek zordur. Ahşap evlerden kaynaklanan çok sayıda yangın, yeni kent dokusunun oluşumunda belirleyici rol oynadığı gibi, yangından korunmanın zorunlu olarak ev aralarının açılmasıyla görüntünün geleneksel kafes evlerden taş yapılara dönüşmesinde de belirleyici rol oynamıştır. Yollarda bina cepheleri atlı tramvayların geçebileceği şekilde düzgün hale getirilmiş ve yolların enleri genişletilmiştir, 1874 tarihli Cadde-i Kebir'in hizalama haritalarında (plan d'allignement) istimplâkların bir kısmının bugünkü İstiklal Caddesini tramvay geçişine izin verecek şekilde genişletme arzusunun yanı sıra cadde üzerindeki yapı dizilerinin daha düzgün bir cephe hattı oluşturması kaygısı ile yapıldığı görülmektedir. Tünel meydanından Asmalı Mescit Sokağı başına kadar olan alanın harita planı bugün Atatürk Belediye Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.¹²

1870 yılının büyük yangını “tüm Pera'yı yakarken yüzlerce kişinin ölümüne neden oldu”, 3000'den fazla binayı yerle bir etti.¹³ Bu mekânın ilk planlarından biri Galatasaray'dan Taksim Meydanı'na

.....

10 Kemal Karpat, “İstanbul'un Nüfusu, Toplumsal ve Ekonomik Dönüşümü; Osmanlı Mikrokozmosu”, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 239-240.

11 Alexis Alexandris, “The Greek census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A contribution to Ottoman Historical Demography”, in Dimitri Gondicas & Charles Issawi (ed.), *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism*, Darwin Press, Princeton 1999, s. 68 (table VIII).

12 Rivka Geron Schild, “19. Yüzyılda Beyoğlu'nda bir Kalkınma Aracı Olarak Yapısal Dönüşüm”, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim dalı, İstanbul 2015 (yayınlanmamış doktora tezi), s. 100 ve 169.

13 Osman Nuri Engin, *Mecelle-i Umur-u Belediye*, İstanbul 1338/1922.

kadar uzanır. Bu “yeni şehir (nouvelle ville)” olarak adlandırılan proje planı Zeynep Çelik tarafından Değişen İstanbul, 19. yy Osmanlı Başkenti adlı kitabında neşredildi.¹⁴ Tasarlanan projede yangın yerlerine caddeler, geniş meydanlar, tiyatrolar ve oteller gibi modern binalara öngörülüyordu. Uygulamanın zorluklarından biri de bölge arazisinin engebeli özellikleri göz ardı edildiğinden, alanın bütününün düz olarak alınmasından kaynaklandı. Gerçekleşmeyen bu plana göre Tarla-başı’nda ilk kez radyal, yıldız şeklinde sekiz adet caddenin başlayacağı büyük bir meydan yapılacaktı. Bunun yerine, Cite de Pera, daha sonraki Çiçek pasajı, Rumeli, Avrupa, Hazzopoulo, Aznavour, Suriye vb. pasajları ve galerileri ihtiva eden ve Paris standartlarını kopyalayan binalar ve işyerleri inşa edildi. Yüksek kamulaştırma maliyetleri nedeniyle yalnız bu proje değil daha sonraki şehirselleştirme çabaları da yerine getirilmemiştir.

Beyoğlu Rum Cemaatinin Aziz Konstantinos ve Eleni Kilisesi cemaati, yani Çukur, Bostan, Bülbül, Kalyocu Kulluk, Hüseyin Ağa ve Kemer Hatun mahallelerinin bölge sakinlerinin sayısını belirlemek yönünde gerçekleştirilen 1882 nüfus sayımından daha ayrıntılı verilere erişemedik. Mezun olduğum Zoğrafyon Lisesinin merhum müdürü Dimitris Frangopulos sözü geçen kiliseyle ilgili kısa ama bilgi açısından zengin metninde bize bir fikir veriyor. “Aralık 1855’te Ekümenik Patrik VII. Kiril’e verilen raporun bir kopyası, Beyoğlu sakinleri tarafından yaptırıldığı şekliyle Bab-i Ali’ye kilise inşaatı ile ilgili izin başvurusu için cemaat tutanaklarına geçirilir. O senelerde bu izin belgesini imzalayanların sayısı 1.144 nüfus cüzdanı sahibidir, bu durumda yaklaşık 7.000 kişilik bir topluluk tahmin edilebilir. Bu kilisenin Kalyoncu Kulluk yokuşunda Toma isminde bir papazın kaldığı ve “papaz evi” diye adlandırılan küçük bir şapelin yerine yaptırıldığından bahsediliyordu. Kilisenin narteksinde bulunan yazıta göre temel atma töreni 25 Mart 1856 yapılır; o günde çok sayıda kişinin kiliseye girmek istediği ve kilisenin yetersiz kalması sebebiyle tatsız olayların yaşandığı Rum gazetelerinde yayınlanan haberlere yansır. 1867’de kilise kapılarının açılmasından birkaç yıl sonra, inşa edilen binanın kilise cemaati için yetersiz olması sebebiyle kilisenin genişletilmesine

.....

¹⁴ Zeynep Çelik, Değişen İstanbul, 19. yy Osmanlı Başkenti, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 53.

çalışılır ve nihayet 1897'de inşaatın tamamlanması biter.” Bu olay çevrede yaşayanların devamlı artığına bir delil teşkil eder.

II. Cihan harbi döneminde Varlık Vergisi ve ardından 1955'teki Eylül olayları ile bölgenin Rum Ortodoksları Tarlabası'nı terk etmeye başlar ve bu sonun başlangıcını tetikler. Bir sonraki safha, 1964'te Kıbrıs olayları neticesinde mübadeleye dahil edilmeyen, İstanbul'da yaşayan Yunan vatandaşlarının sınır dışı edilmesidir. 1924 sayımında Ortodoks dinine sahip olan kişiler toplam nüfusun %26'sına denk gelirken, bu oran 1955'te %4,4'e ve 1965'te din unsurunun kaydedildiği son İstanbul ili nüfus sayımında ise % 2'ye düşer. Bu kısa tanıtımı bitirirken, muhtemelen *Annuaire Oriental* ticari rehberlerinde kayıtlı olan ve Behzat Üstdiken'in *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ndeki “Tarlabası” maddesinde kaydettiği Yunanca isimlere değineceğim.¹⁵ Apartmanlardan başlayalım, araştırmacı “1910'lu yıllarda, Tarlabası Caddesi üzerinde semte özelliğini kazandıran bazı apartmanlar vardı” der ve bunlardan sadece Petrakis Efendi'den (muhtemelen saray mimarı olan Adamantidis) ve Yodnidis'den bahseder. Yodnidis ile muhtemelen Ioannidis isminin yanlış yazılışını kaydeder. Bu ismin saray mimarı olan “Vassilaki Joannidi, architecte” olarak Ermeni Kilise sokağının no 17'sinde ikamet ettiğini *Annuaire Oriental*'den öğreniyoruz.

Ancak Tarlabası apartmanlarının isimlerinin bulunduğu bir kayıttan ve Jacques Pervititch'in 1910'lardan yaklaşık 35 yıl sonra çizdiği haritalarına yaptığım gözlemlerden, birkaç daha isim ortaya çıkıyor. Elbette Varlık Vergisi aracılığı ile birçok bina el değiştirmiş olabilir. Öte yandan 20. yüzyılın ilk on yıllarına kıyasla ahşap veya basit taş evlerden kâğır demir karışımı konstrüksiyonlarla yapılmış çok katlı binaların arttığını görmekteyiz. Böylece bu bölgedeki apartmanların sayısı 25'e çıkar.¹⁶

.....

15 *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul 1994, c. VII, s. 217-8.

16 Bunlar: (1) 56 no'lu haritada Çukur- Kalyoncu Kulluk- Kamer Hatun mahallelerinde 5 tane, (s. 110) : Hristo kalfa, İstrongilos, Mosko, Pipino Kardia ve Merkez eski Naum, (2) 57 no'lu haritada Şehit Muhtar Bey mahallesinde 2 tane (s. 111): George Kuluthros, Tasos, (3) 57A nolu haritada Çukur- Hüseyin Ağa - Şehit Muhtar Bey mahallelerinde 4 tane (s. 112): Devlet eski Şğurdeos, Harry,

Üstdiken aynı maddede herhalde aynı sene için (1910) “Tarlabası’nda oturanların hemen hemen tamamı azınlıklardandı”, diye yazar. Bilhassa zikrettiği Rum isimlerden: “2 pansiyon caddenin üzerindeydi. 5 doktor muayenehanesi, 2 eczane; 3 tuhafiyeci dükkânı; 6 bakkal dükkânı; 2 fırıncı; 3 kömür ve yakacak odun satan mağazalar; 2 marangoz; 1 halıcı; 1 kuaför; 2 sobacı; 2 mimar mühendis bürosu; 2 gündelikçi; 2 büyük kereste ve mobilya malzemesi satan işyerleri; 4 terzi atölyesi; 4 kasap dükkânı; 2 ayakkabı satım ve tamir yeri; 1 karyola tamir ve satım dükkânı; 1 sütçü; 4 şarap, mastika ve her türlü içkilerin satıldığı kavlar; cadde üzerinde bulunmaktaydı. Tüm Tarlabası Caddesi üzerinde bulunan dükkân, apartman ve evlerden yalnız iki işyeri Müslümanlara aitti. Geri kalan yerlerin tamamı, Ermeni ve Rumlar tarafından çalıştırılıyor ve semtte yabancılarla azınlıklar otuyordu” diye not ediyordu.¹⁷ Bölgede nüfusun çeşitliliğini oluşturan diğer etnik gruplar tarafından icra edilen başka meslekler de vardı.

.....

İsguridis, Sotiriadis ve Garaj Strakakis’i not etmek lazım, (4) 59 nolu haritada Çukur- Kalyoncu Kulluk- Bostan mahallelerinde 9 tane (s. 113): Aleksandridi Dimitro, Dora, Dimitriyadi Toma, Eftimiyadi, Hüdaverdi, Kamer Hatun eski Kalfopulo, Mata, Teofilidi Apostol, Yenidünya, (5) 60^A nolu haritada Bostan-Bülbül- Çukur mahallelerinde 1 tane (s. 11): Papadopulo, (6) 60^B nolu Çukur mahallesinde 1 tane (s. 116): Vamvakopulo ωε (7) 61 nolu Kocatepe- Şehit Muhtar Bey- Bülbül mahallelerinde 3 tane (s. 117): Hüdaverdi, John Grişti, Lampiki [3]. Toplam 25 apartman.

- 17 Bu mesleklerde iş sahibi olan isimleri ayrıca burada not ediyorum: 2 pansiyon (Kalyopi Hristidu ve Athena Laghu) caddenin üzerindeydi. 5 doktor muayenehanesi (Yorgo Krissafidis, Georges Wasdravellis, Pandeli Hacı Hristo, Evlampion[s] Kokkolatos ve Niko Mertsakis), 2 eczane (Dimitri Gaziadis, Yani Vulodomis); 3 tuhafiyeci dükkânı (Katina Çobanoğlu, Antoine Tranopulos, Atanas Atanasiadis); 6 bakkal dükkânı (Konstantin Prodromos, Yani Fotiadis, Todor Karakosta, Yorgo Karakosta, Stavro Valsamidis ve Konstantin Kavalopulos); 2 fırıncı (Konstantin Dukas ve Hristo Makris); 3 kömür ve yakacak odun satan mağazalar (Dimitri Lambrou, Todor Totonis ve Yorgo Perivolaris); 2 marangoz (Yani Skulatos ve Mihail Zervos); 1 halıcı (Konstantin Grevendolis); 1 kuaför (Emmanuel Mustakis); 2 sobacı (Dimitri Nenopulos ve Aristidi Ksantopulos); 2 mimar mühendis bürosu (Viktor Adamantides ve Parasko Papaeladis); 2 gündelikçi (Despina Dimitradis ile Kristina Kokalis’in evleri); 2 büyük kereste ve mobilya malzemesi satan işyerleri (Yani Mihailidis ve Konstantin Yoanidis); 4 terzi atölyesi (Dimitri Filaktopulos, Harilaos Vitalis, Mandelidis, Yorgo Kri-sostomidis); 4 kasap dükkânı (Dimitri Pappa, Mina Apostolidis, Vangel Ganis

Şu anda Tarlabası bölgesindeki sokaklarda Annuaire Oriental'in 1890-91 yılının sayısında kaydedilen isimler ve meslekler üzerinde çalışıyorum. Fransız dili, isimlerin doğru çevrilmesine yardım etmediğinden birçok zorlukla karşılaşıyorum. Aynı zamanda isimlerin bazen bir harfle verilmesi ya da hiç harf verilmemesi bunların bir etnik gruba katılmalarını engelliyor. İsimlerin tescili bile tek başına dönemin pek çok etno-dinsel kimliğinden birinin üyesi olarak kimlik tespitini güvensiz hale getirmekte ve bu isimlerin beş yıllık bir dizi şeklinde rehberde kontrol altına alınmasını gerektirmektedir.

Yaşanmış bir deneyim olarak kültürler arası, insanların kimliklerinde isimlerin ötesindedir. Kendilerini İstanbullu sayanlar, hangi kökenden ve dinden de olurlarsa olsunlar, nadiren milliyetçi ve fobik olabiliyorlar; tam tersine, İstanbullularda dostluk ve çeşitlilik her zaman mevcut olduğu için İstanbulluların kozmopolit ve evrensel ufuklara sahip olduklarına inanıyorum. Bu durum İstanbul'da her zaman böyleydi ve bugün bile istese de istemese de hemen hemen her sakinin bu gerçeğin bir parçası olduğuna inanıyorum. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş gerçeğini yaşayan ve seksen yaşını geçtikten sonra son yazılarından -Kalfaların dirilişi adlı- birinde tarihçi Manuel Gedeon'un onlarca yıllık kişisel deneyiminin gerçekliğini tekrarlayan ifadesindeki tanıklığının bugün hala geçerli olduğuna inanıyorum: "En azından İstanbul'daki Hristiyanlar ve Müslümanlar birbirlerini takdir ediyor ve seviyorlar."¹⁸

.....

ve Dimitri Kuvaropoulos); 2 ayakkabı satım ve tamir yeri (Niko Karadimitri ve Yani Sklirakis); 1 karyola tamir ve satım dükkânı (Yorgo Kirimlioğlu); 1 sütçü (Aleksandr Yuvan); 4 şarap, mastika ve her türlü içkilerin satıldığı kavlar (Mike Asteri, Antoine Zalas, Alfons Vegetti ve Todori Papadopoulos).

18 M. Gedeon, "Καλφάδων Ανάστασις (Kalfaların Dirilişi)", *Egkiklopedikon Ime-rologion Stavru Zervopulu* (Εγκυκλοπαιδικόν Ημερολόγιον Σ. Ζερβόπουλου/ *St. Zervopulosun Ansiklopedik Takvimi*), İstanbul 1934, s. 78.

